

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА
ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

Тошкент Молия Институту

“Банк иши” кафедраси

“Банк иши” фанидан

Реферат

Мавзу: “Микромолиялаш ва уни иқтисодиётда тутган ўрни”

**Бажарди: КБИ-61 гуруҳ талабси
Яҳяева М**

Қабул қилди: Холмаматов Ф

ТОШКЕНТ-2011

РЕЖА:

Кириш

1. Тижорат банклари томонидан микроолиялашнинг ҳуқуқий асослари.

2. Тижорат банклари томонидан кичик корхона ва тадбиркорлик субъектларини микроолиялашнинг амалдаги ҳолати таҳлили.

3. Тижорат банклари томонидан тадбиркорлик фаолиятини микрокредитлашни такомиллаштириш масалалари

Хулоса

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

Кириш

Мамлакатимизда кичик бизнес ва тадбиркорлик фаолиятини тўғри йўлга қўйилиши маҳаллий хом-ашё ва қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлашни янада такомиллаштириш, ички бозорни истеъмол товарлари ва чакана хизматлар билан тўлдириш билан боғлиқ муаммоларни бартараф қилишда муҳим аҳамият касб этади.

Жаҳон амалиёти шуни кўрсатадики, ривожланган ва ривожланиб бораётган кўпгина давлатларда иқтисодиётнинг юксалишига, асосан, кичик бизнес ва тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш орқали эришилган.

Ўзбекистон аҳолисининг аксарият қисми қишлоқ хўжалигида бандлигини эътиборга олиб, дехқон ва фермер хўжаликларини қишлоқдаги хусусий тадбиркорларни, қайта ишлаш кичик корхоналарини янада ривожлантириш, уларга техника, технология ва ускуналар сотиб олиш учун миллий валюта сўмда ҳамда чет эл валютаси ҳисобида узоқ муддатли кредитлар ажратишни кенгайтириш керак. Бу эса ўз навбатида янги иш ўринларига талаб кучайиб бораётган бир даврда қишлоқ аҳолисини иш билан таъминлашга хизмат қилади.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни молиявий қўллаб-қувватлаш борасида тижорат банклари томонидан амалга оширилган чора-тадбирлар, жумладан, ушбу сектор субъектларини кредитлаш ҳажмларининг ўсиши ички бозорни истеъмол товарлари билан тўлдириш ва аҳоли бандлигини оширишга сезиларли ҳисса қўшмоқда.

Жумладан, 2010 йил давомида тижорат банклари томонидан хусусий тадбиркорлар ва кичик бизнес субъектларига барча молиялаш манбалари ҳисобидан ажратилган кредитлар 2009 йилга нисбатан 1,4 баробарга ошиб, 2 трлн. 700 млрд. сўмни ташкил этди. Шундан 485,2 млрд. сўми кичик бизнес субъектларига ажратилган микрокредитлар бўлиб, бу кўрсаткич 2009 йилга нисбатан 1,5 баробарга ўсди¹.

¹ Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халкимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади. – Тошкент: Ўзбекистон, 2011. - Б. 19.

Республикамиз Президенти томонидан «Кичик бизнес ва тадбиркорликнинг банклар, бошқа бозор тузилмалари ва йирик корхоналар билан кундалик алоқаларини амалда мустаҳкамлаш, уларни ҳақиқий шерикчилик муносабатларига айлантириш лозим»лиги алоҳида таъкидланиб, банк ва молия муассасаларининг бу соҳага йўналтирилган фаолиятини ислох қилиш лозимлиги эътироф этилди. Ялпи ички маҳсулот таркибида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг улуши кўпайиб, республика иқтисодиётини ривожлантиришда унинг роли сезиларли даражада ошиб бормоқда. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни кенгайтириш ва рағбатлантириш борасида амалга оширилаётган чора-тадбирлар натижасида унинг ЯИМ даги улуши 2010 йилда 52,5 фоизга етди².

2011 йилни “Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили” деб эълон қилиниши муносабати билан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни молиявий қўллаб-қувватлаш мақсадларига кредитлар ажратиш ҳажмини 2011 йилда, биринчи навбатда, инвестиция мақсадлари ва бошланғич капитални шакллантириш, микрокредитлашни кенгайтиришга узоқ муддатли кредитлар бериш ҳисобига, 2010 йилга нисбатан 1,4 баробар ошириш чораларини кўриш лозим.

²Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ҳисобот маълумотлари.

1. Тижорат банклари томонидан микромолиялашнинг ҳуқуқий асослари.

Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётини мустаҳкамлаш, ҳар томонлама ривожлантириб бориш, унинг сир-асрорларини пухта ўрганиш ҳамда амалда уни тадбиқ этиш асосий вазифаларимиздан биридир. Хусусан бозор муносабатига ўтишни тезлаштирувчи энг асосий йўллардан бири бу кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантириш ҳисобланади. Шунинг учун ҳам кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини ривожлантиришга, уни давлат томонидан қўллаб - қувватланиши, хусусий тадбиркорликда ташаббус кўрсатиш, уни рағбатлантиришга бағишланган бир қанча қонун, фармон ва қарорлар қабул қилинди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 24 декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг 2011 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-1449-сонли Қарорига мувофиқ, 2011 йил 1 январдан микрофирма ва кичик корхоналар учун ягона солиқ тўлови ставкаси 7 фоиздан 6 фоизга туширилиши ягона солиқ тўловини тўловчилар кўпайиши, бунда давлат бюджетига ҳам қўшимча маблағ тушишидан далолатдир. Ялпи ички маҳсулотдаги ҳажми ҳам ошиб боради, маҳсулотларнинг тури кўпаяди ва маҳсулотларнинг таннархи камайиб аҳолининг истеъмол даражаси ошиши кўзда тутилган.

Ўзбекистон мустақиллигининг дастлабки кунлариданоқ мамлакатимизда иқтисодиётнинг ғоят муҳим соҳаси бўлмиш кичик бизнесни ривожлантиришни рағбатлантиришга, хусусий тадбиркорлик ҳуқуқларининг кафолатлари ва кучли ҳимоя тизимини мустаҳкамлашга катта эътибор қаратилди.

Бунинг боиси шуки, ижтимоий йўналтирилган замонавий бозор иқтисодиётида кичик бизнес муҳим ўрин эгаллайди. Энг аввало, кичик бизнес бозор конъюктураси ўзгаришларига тез мослаша олишга,

истеъмолчиларнинг талаб-эҳтиёжлари қандай ўзгаришига қараб иш тута билишга кодирдир. Кичик бизнес рақобатчилик муҳитини шакллантирадики, бусиз бозор иқтисодиётининг ривожланишини тасаввур этиб бўлмайди, кичик бизнес янги иш ўринлари жадаллик билан барпо этилишини, аҳолининг бандлик даражаси ўсишини ва унинг даромадлари ошиб боришини таъминлайди ҳамда кичик бизнес ички бозорни товарлар ва хизматлар билан бойитишнинг муҳим манбаи ҳисобланади.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришда банкларнинг роли кундан кунга ошиб, уларга кўрсатилаётган хизматлар такомиллашмоқда. Ўзбекистон банк ва нобанк муассасаларида гуруҳли кредитлашни жорий қилиш кичик тадбиркорларга микрокредитлар ва микрозаёмларни ажратишнинг мавжуд амалиётини такомиллаштириш учун имкон беради. Бугунги кунда асосий тенденциялардан бири тижорат банклари томонидан халқаро молия ташкилотларининг кичик бизнес субъектларининг инвестиция лойиҳаларини кредитлаш, шунингдек микромолиялаштиришни ривожлантиришга қаратилган, узоқ муддатли кредит линияларини фаол жалб қилиш ҳисобланади.

Республикамиз мустақилликка эришгандан сўнг, тадбиркорлик анъаналари қайта тиклана бошлади. Кичик бизнес фаолиятини ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш учун ҳукуматимиз томонидан ишлаб чиқилган узоқ истиқболга мўлжалланган чора-тадбирлар ўз ижобий натижаларини бермоқда.

Ўзбекистонда амалга оширилаётган ислоҳотлар жараёнида мулкчиликни ислоҳ қилиш, хусусий мулкчиликни ҳар томонлама кенгайтириш, кичик бизнесни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, иқтисодиётнинг бир шаклдан бошқа бир шаклга ўтиш жараёнида кичик бизнес таракқиёти давлат учун унинг истиқболини белгилаб берувчи муҳим бўғинга айланади. Чунки айнан катта маблағ талаб этмайдиган ва ресурсларнинг ўсиш тезлигини кафолатловчи кичик бизнес корхоналари иқтисодиётдаги қайта тузилишлар

билан боғлиқ бўлган муаммоларни нисбатан тез ва ортиқча сарф-ҳаражатсиз ечишга, ички бозорни, молиявий ресурслар чегараланган бўлишига қарамай, истеъмол моллари билан тўлдиришга қодирдир.

Ҳозирги кунда кичик бизнес олдида турган энг асосий муаммолардан бири молиявий ресурслар муаммосидир. Бу вазифани бажариш, яъни кичик бизнесни молиявий маблағлар билан таъминлаш, уларга имтиёзли фоиз ва муддатларда кредит маблағларини ажратиш тижорат банклар зиммасига юклатилган. Кичик бизнесни ривожлантиришга кўмак берувчи зарурий инфратузилма таркибидаги тижорат банклари фаолиятини такомиллаштириш, уларда тадбиркорликка кўмак берувчи ёрдамчи молиявий хизмат турларини тадбиқ қилиш, кредитлашнинг содда ва қулай усулини ташкил этиш бугунги куннинг долзарб масалаларидан бири ҳисобланади.

Ислоҳотлар натижаси ўлароқ, республикада кичик бизнесни ривожланиши учун бир қатор қонун, қарор ва фармонлар қабул қилинди. Бу борада республикада банклари олдида ҳам бир канча вазифалар юклатилди. Жумладан Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1998 йил 9 апрелдаги «Хусусий тадбиркорлик, кичик бизнесни ривожлантиришни рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги Фармони, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 19 майдаги 195-сонли «Тижорат банкларининг кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришда қатнашишини рағбатлантиришга доир қўшимча чора тадбирлари тўғрисида»ги Қарори ва бошқа қатор қонун ва қонуности ҳужжатлари катта аҳамият касб этади.

Ҳар қандай иқтисодиётни ҳаракатга келтирувчи куч унинг тармоқларидир. Демак, ҳар қандай катта иқтисодиётни тараккиётга йуналтириш ҳам биринчи навбатда унинг тармоқларидан бошланади.

Ўзбекистон Республикаси 2006 йил 15 сентябрь ЎРҚ-50-сонли “Микромолиялаш тўғрисида” ги қонунига мувофиқ, унинг асосий мақсади микромолиявий хизматлар бозорини ривожлантириш, фуқароларнинг ва тадбиркорлик субъектларининг ишчанлик фаоллигини ошириш учун

уларнинг молиявий маблағлар ҳамда хизматларга бўлган эҳтиёжларини таъминлаш соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборат.

Микромолиялаш микромолиявий хизматлар кўрсатувчи ташкилотларнинг қонун ҳужжатларида белгиланган миқдордан ошмайдиган суммада микрокредит, микроқарз, микролизинг бериш, шунингдек микромолиявий хизматлар кўрсатиш тўғрисидаги шартномага (бундан буён матнда шартнома деб юритилади) мувофиқ бошқа хизматлар кўрсатиш фаолиятидир.

Микрокредит қарз олувчига тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун энг кам иш ҳақининг минг баравари миқдоридан ошмайдиган суммада тўловлилик, муддатлилик ва қайтариш шартлари асосида бериладиган пул маблағларидир. Микрокредит қарз олувчига пул маблағларини муайян мақсадлар учун ишлатиш шартлари асосида (мақсадли микрокредит) берилиши мумкин.

Микроқарз микрокредит ташкилотлари томонидан жисмоний шахс бўлган қарз олувчига энг кам иш ҳақининг юз баравари миқдоридан ошмайдиган суммада муддатлилик ва қайтариш шартлари асосида, шартномада назарда тутилган ҳолларда эса тўловлилик шарти асосида ҳам бериладиган пул маблағларидир.

Микролизинг микромолиявий хизматлар кўрсатувчи ташкилот томонидан лизинг олувчининг топшириғига биноан учинчи тарафдан мол-мулк олиш ҳамда уни эгалик қилиш ва фойдаланиш учун лизинг олувчига шартномада белгиланган шартлар асосида ҳақ эвазига бериш назарда тутилادиган хизматдир. Микролизинг тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун лизинг тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ энг кам иш ҳақининг икки минг баравари миқдоридан ошмайдиган суммада берилади.

Банклар, кредит уюшмалари, микрокредит ташкилотлари, гаровхоналар ва бошқа кредит ташкилотлари микромолиявий хизматлар кўрсатувчи ташкилотлардир. Микромолиявий хизматлар микромолиявий хизматлар кўрсатиш қоидаларига мувофиқ кўрсатилади. Микромолиявий хизматлар кўрсатиш қоидалари микромолиявий хизматлар кўрсатувчи ташкилотлар

томонидан ушбу Қонунга мувофиқ белгиланади. Микромолиявий хизматлар кўрсатиш қоидалари барчанинг танишиб чиқиши учун очиқ бўлиши ва микромолиявий хизматлар кўрсатиш шартларини, шунингдек микромолиявий хизматлар кўрсатиш миқдори, муддатлари ва ҳақи тўғрисидаги маълумотларни ўз ичига олиши керак. Микромолиявий хизматлар кўрсатувчи ташкилотлар ўз маблағлари, шу жумладан олган даромадлари ҳамда қонун ҳужжатлари билан тақиқланмаган бошқа манбалар ҳисобидан микромолиявий хизматлар кўрсатади. Микромолиявий хизматлар кўрсатиш қоидаларига мувофиқ юридик ва жисмоний шахслар микромолиявий хизматлар кўрсатувчи ташкилотга микромолиявий хизматлардан фойдаланиш учун буюртма (бундан буён матнда буюртма деб юритилади) ҳамда ўз фаолияти ва даромадлари тўғрисидаги маълумотлар кўрсатилган бошқа ҳужжатлар тақдим этади.

Буюртмада куйидаги маълумотлар кўрсатилади:

- юридик шахс учун - унинг тўлиқ номи, жойлашган ери (почта манзили), солиқ тўловчининг идентификация рақами ва банк реквизитлари;
- жисмоний шахс учун - унинг фамилияси, исми, отасининг исми, паспорти (ёки паспорт ўрнини босувчи бошқа ҳужжати) серияси ва рақами, доимий яшаш жойининг манзили, шунингдек якка тартибдаги тадбиркор учун - қўшимча равишда солиқ тўловчининг идентификация рақами ва банк реквизитлари;
- микромолиявий хизматларнинг суммаси, тури, мақсади, бундай хизматлар кўрсатиш муддатлари ва объекти;
- буюртмачининг фаолият тури ва даромадлари.

Буюртма буюртма берилган сана кўрсатилган ҳолда буюртмачи томонидан имзоланади.

Микромолиявий хизматлар кўрсатувчи ташкилот буюртмани олганидан сўнг ўн иш куни ичида уни кўриб чиқиши ва микромолиявий хизматлар кўрсатиш тўғрисида ёки микромолиявий хизматлар кўрсатишни

асослантирилган ҳолда рад этиш ҳақида қарор қабул қилиши шарт. Буюртма микроолиявий хизматлар кўрсатувчи ташкилот томонидан кўриб чиқиладиганда қуйидагиларнинг таҳлили амалга оширилади:

буюртмачининг даромадлари етарлилигини аниқлаш;

буюртмада баён этилган маълумотларнинг бир-бирига зид бўлмаслиги;

микроолиявий хизматлар кўрсатувчи ташкилот олдидаги мажбуриятларни буюртмачи томонидан ўз вақтида бажариш имкониятининг мавжудлиги.

Микроолиявий хизматлар кўрсатиш асослантирилган ҳолда рад этилган тақдирда, микроолиявий хизматлар кўрсатувчи ташкилот буюртмачига бу ҳаққа ёзма шаклда маълум қилиши шарт.

Буюртмани кўриб чиқиш натижаларига кўра микроолиявий хизматлар кўрсатиш тўғрисида қарор қабул қилинган тақдирда, микроолиявий хизматлар кўрсатувчи ташкилот ва қарз олувчи ўртасида ёзма шаклда шартнома тузилади. Шартномада қуйидагилар назарда тутилган бўлиши керак:

микроолиявий хизматлар кўрсатувчи ташкилотнинг ташкилий-ҳуқуқий шакли кўрсатилган тўлиқ номи, жойлашган ери (почта манзили), солиқ тўловчининг идентификация рақами ва банк реквизитлари;

жисмоний шахснинг фамилияси, исми, отасининг исми, паспорти (ёки паспорт ўрнини босувчи ҳужжати) серияси ва рақами, доимий яшаш жойининг манзили (якка тартибдаги тадбиркор учун қўшимча равишда солиқ тўловчининг идентификация рақами ва банк реквизитлари кўрсатилади) ёки юридик шахснинг тўлиқ номи, жойлашган ери (почта манзили), солиқ тўловчининг идентификация рақами ва банк реквизитлари; микроолиявий хизматнинг умумий суммаси, мақсади ва объекти; фоизлар ёки лизинг тўловлари миқдори;

микроолиявий хизмат кўрсатиш, микроолиявий хизмат бўйича асосий қарзни қайтариш, шунингдек фоизлар ва лизинг тўловларини тўлаш тартиби ва муддатлари;

тарафларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари;

шартнома бўйича мажбуриятлар бажарилмаганда ёки лозим даражада бажарилмаганда тарафларнинг жавобгарлиги;

шартноманинг амал қилиш муддати;

шартномани ўзгартириш ва бекор қилиш тартиби.

Шартнома шартлари, агар қонун ҳужжатларида бошқа қоида назарда тутилмаган бўлса, тарафларнинг келишувига биноан ўзгартирилиши мумкин. Қарз олувчи фойдаланилмаган микромолиявий хизмат суммасидан воз кечиш ҳақида микромолиявий хизматлар кўрсатувчи ташкилотни шартнома тузилган кундан эътиборан икки ҳафта ичида ёзма равишда хабардор этиш орқали воз кечишга ҳақли. Қарз олувчи кўрсатилган микромолиявий хизматдан шартнома тузилган кундан эътиборан бир ой ичида фойдаланмаган тақдирда, микромолиявий хизматлар кўрсатувчи ташкилот шартномани бекор қилиш ҳақида қарз олувчини ёзма равишда хабардор этиш орқали шартномани бир томонлама тартибда бекор қилишга ҳақли.

Ёзма хабар топширилган ёки почта орқали жўнатилган сана мазкур ёзма хабар юборилган сана ҳисобланади.

Қарз олувчи қуйидаги ҳуқуқларга эга:

микромолиявий хизматлар кўрсатиш қоидалари билан танишиб чиқиш;

ўз ҳуқуқ ва мажбуриятлари тўғрисида, шу жумладан микромолиявий хизмат кўрсатиш билан боғлиқ барча харажатлар ҳақида ишончли ҳамда тўлиқ ахборот олиш;

шартнома шартларининг шартномада белгиланган тартибда ва муддатларда бажарилишини талаб қилиш;

шартнома бўйича мажбуриятлар бажарилмаганлиги ёки лозим даражада бажарилмаганлиги натижасида етказилган зарарларнинг ўрнини қоплашни талаб қилиш.

Қарз олувчи:

микромолиявий хизматдан фойдаланиш ва шартнома бўйича мажбуриятларни бажариш учун зарур бўлган ҳужжатларни тақдим этиши;

олинган мақсадли микрокредитдан шартномага мувофиқ белгиланган мақсадда фойдаланиши;

мажбуриятларни шартномада белгиланган тартибда ва муддатларда бажариши шарт.

Микромолиявий хизматлар кўрсатувчи ташкилот қуйидаги ҳуқуқларга эга:

шартномага мувофиқ мажбуриятларнинг қарз олувчи томонидан бажарилишини таъминлаш шarti асосида ёки шундай шартсиз микромолиявий хизматлар кўрсатиш;

буюртма берувчига микромолиявий хизматлар кўрсатишни асослантирилган ҳолда рад этиш;

микромолиявий хизмат кўрсатиш ва шартнома бўйича мажбуриятларни бажариш учун зарур бўлган ҳужжатларни буюртма берувчидан сўраб олиш;

тўлов ўз вақтида амалга оширилмаган ёхуд мақсадли микрокредитдан белгиланган мақсадда фойдаланилмаган тақдирда, мажбуриятларнинг қарз олувчи томонидан муддатидан илгари бажарилишини талаб қилиш.

Микромолиявий хизматлар кўрсатувчи ташкилот:

Буюртма берувчининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари тўғрисида, шу жумладан микромолиявий хизмат кўрсатиш билан боғлиқ барча харажатлар ҳақида буюртмачига ишончли ҳамда тўлиқ ахборотни маълум қилиши;

шартномада белгиланган тартибда ва муддатларда микромолиявий хизматлар кўрсатиши;

шартнома бўйича мажбуриятлар бажарилмаганлиги ёки лозим даражада бажарилмаганлиги натижасида етказилган зарарларнинг ўрнини қарз олувчига қоплаши шарт.

Микромолиявий хизматлар кўрсатувчи ташкилот қонун ҳужжатларига ёки шартномага мувофиқ бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўлиши ва унинг зиммасида бошқа мажбуриятлар ҳам бўлиши мумкин.

Қарз олувчи томонидан шартнома бўйича мажбуриятларнинг бажарилиши:

банк ёки суғурта ташкилотининг кафолати;

учинчи шахсларнинг кафиллиги;

мол-мулк ёки қимматли қоғозлар гарови, шу жумладан гаров депозити, банкларнинг омонат сертификатлари ҳамда қонун ҳужжатларида ва шартномада назарда тутилган бошқа усуллар билан таъминланади.

Қарз олувчининг даромадлари ҳажми, шунингдек шартнома бўйича мажбуриятлар бажарилишининг қарз олувчи томонидан тақдим этилган таъминоти олинган микромолиявий хизмат суммасини қайтариш ва мазкур хизмат бўйича ҳисобланган фоизларни тўлаш учун етарли бўлиши керак. Қарз олувчи олинган микрокредит ёки микроқарз суммасини муддатидан илгари қайтаришга ва улардан ҳақиқатда фойдаланилган муддат учун ҳисобланган фоизларни тўлашга ҳақли. Қарз олувчи ўз мажбуриятларини бажармаган тақдирда, кафолат берувчи ёки кафил қарзни қайтариш муддати тугагач, микромолиявий хизматлар кўрсатувчи ташкилотнинг биринчи талабига биноан шартномага мувофиқ қарз олувчининг қарзини тўлаши шарт. Микромолиявий хизматлар кўрсатиш фаолияти билан боғлиқ ҳужжатларни сақлаш қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилади. Микромолиявий хизматлар кўрсатиш билан боғлиқ ҳолда юзага келадиган низолар қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ҳал этилади.

2. Тижорат банклари томонидан кичик корхона ва тадбиркорлик субъектларини микромолиялашнинг амалдаги ҳолати таҳлили.

Юртбошимиз раҳномалигида амалга оширилаётган иқтисодий ислоҳатлар жараёнида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни рағбатлантириш устивор вазифалардан бири этиб белгиланган. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш бугунги кунга келиб аҳоли фаровонлигини оширишнинг энг муҳим йўналишларидан бирига айланди.

Тижорат банкларининг микромолиявий хизматлари иккита компонентга бўлинади:

- банкларнинг ўз ресурслари ҳисобидан микрокредитлар бериш;
- бюджетдан ташқари фондлар ва халқаро институтларнинг кредит линияларига хизмат кўрсатиш.

Ҳозирги кунда Ўзбекистонда микромолиявий хизматларни тақлиф этишни диверсификациялаш давом эттирилмоқда. Бу хизматлар орасида қуйидагилар мавжуддир.

Микрокредитлар қуйидаги мақсадлар учун берилиши мумкин эмас:

- илгари олинган кредитларни ёки бошқа ҳар қандай қарзларни тўлаш;
- тамаки етиштириш ва алкогольли ичимликлар ишлаб чиқариш;
- савдо-воситачилик корхоналарининг айланма маблағларини ташкил этиш учун;
- савдо объектлари қурилишини, аҳолига ўйин хизматлари кўрсатишни ва улар учун ускуналар сотиб олишни молиялаш, қимор ўйинларини ташкил этиш учун;
- ишлаб чиқариш мақсадларида фойдаланилмайдиган шахсий мол-мулкни сотиб олиш учун;
- маъмурий харажатларни тўлаш, шу жумладан, хизмат автомобилларини сақлаб туриш учун;
- офис мебелани харид қилиш, уяли телефонлар, пейжерлар сотиб олиш учун ва алоқа хизмати учун тўловни амалга ошириш.

Кредитларнинг муддатлари 1 йилдан (айланма маблағларни тўлдириш учун) 5 йилгача (банкнинг Имтиёзли кредитлаш фондидан молияланадиган инвестиция лойиҳаларига) бўлиб ҳисобланади.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни рағбатлантириш учун бериладиган микрокредитлар бўйича имтиёзли фоиз ставкалари белгиланади: агар маблағлар банк фойдасидан 25%ли ажратмалар ҳисобига ташкил этиладиган Имтиёзли кредитлаш фондидан берилётган бўлса, фоиз ставкаси амалдаги қайта молиялаш ставкасининг кўпи билан 50%и миқдорда

белгиланади. Шу билан бирга банкларга кичик бизнесни кредитлашдан олинган даромадлар ва микрокредит портфелини кўпайтиришга йўналтирадиган маблағлар бўйича солиқ имтиёзлари берилади.

Микрокредитлар қарз олувчиларга қуйидаги мақсадлар учун берилади:

- мини-ускуналар сотиб олиш;
- ўз ишлаб чиқаришини ривожлантириш ва кенгайтириш, шу жумладан, уруғлик, етилган ва ёш чорва моллари, парранда, ем-хашак ва омихта емлар, ветеринария препаратлари, ўсимликларни кимёвий химоя воситалари, минерал ўғитлар сотиб олиш;
- хом ашё ва материалларни бирламчи қайта ишлаш;
- меҳнат қуроллари, хом ашё, ярим тайёр маҳсулотлар, фурнитуралар сотиб олиш;
- бадий ҳунармандчилик ва амалий санъат буюмлари ишлаб чиқариш;
- ҳунармандчиликни ривожлантириш, касаначилик меҳнатини ташкил этиш;
- сервис хизматларини ва аҳолига маиший хизмат кўрсатишни ривожлантириш;
- соғлиқни сақлашни ривожлантириш;
- туризм индустриясини ривожлантириш;
- кичик ҳажмли ишлаб чиқаришларни ташкил этиш;
- халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқариш ва қонун ҳужжатлари билан таққлаб қўйилмаган хизматлар (ишлар) соҳасидаги тадбиркорлик фаолиятининг бошқа турлари.

Тадбиркорлик субъектларига микрокредитлар бериш ва микролизинг хизматлари кўрсатиш хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратиш, яқка тартибдаги меҳнат фаолиятини, оилавий бизнесни ва касаначиликни ривожлантириш йўли билан янги иш ўринлари яратиш, аҳоли кенг катламларининг, шу жумладан кишлоқ жойларда, молиявий ресурслардан фойдалана олишини таъминлаш мақсадида амалга оширилади.

Фойдаланиш йўналишларига кўра микрокредитлар:

1. бошланғич (старт) сармоясини шакллантириш учун;
2. бизнесни ривожлантиришга (кенгайтиришга) ва айланма маблағларни тўлдиришга берилади.

Бошланғич (старт) сармоясини шакллантириш учун микрокредит йилига 5 фоиз ставка бўйича 18 ой муддатгача:

- энг кам ойлик иш ҳақининг 50 бараваригача миқдорда - юридик шахс мақомига эга бўлмаган тадбиркорлик субъектлари учун;
- энг кам ойлик иш ҳақининг 100 бараваригача миқдорда микрофирмалар ва деҳқон хўжаликлари учун (юридик шахс мақомига эга бўлган);
- энг кам ойлик иш ҳақининг 200 бараваригача миқдорда – фермер хўжаликлари учун берилади.

Янги ташкил этилган кичик тадбиркорлик субъектларига микрокредит бошланғич (старт) сармояни шакллантириш учун улар кредит олиш учун давлат рўйхатидан ўтказилган кундан бошлаб 6 ой мобайнида буюртма такдим этилганда берилади.

Микрокредитлар бизнесни ривожлантириш (кенгайтириш) ва айланма маблағларни тўлдириш учун кичик тадбиркорлик субъектларига (микрофирмалар, кичик корхоналар, деҳқон ва фермер хўжаликлари) Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг қайта молиялаштириш ставкасидан юқори бўлмаган фоиз ставкаси бўйича, 24 ой муддатгача, энг кам ойлик иш ҳақининг 500 бараваригача миқдорда берилади.

Имтиёзли микролизинг бўйича хизматлар кичик бизнес субъектларига 3 йилгача муддатгача, Марказий банк қайта молиялаштириш ставкасининг 50 фоизидан юқори бўлмаган ставка бўйича, энг кам ойлик иш ҳақининг 2000 бараваригача миқдорда кўрсатилади.

Қарз олувчилар микрокредит олиш учун банкка қуйидаги ҳужжатларни такдим этадилар:

- микрокредит олиш учун буюртманома;

- бизнес-режа, пул окимлари прогнозини албатта кўрсатган ҳолда;
- микрокредитнинг қайтарилиши таъминланиши билан боғлиқ ҳужжатлар, шу жумладан қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда тўлдирилган бухгалтерия ва молиявий ҳисоботлар маълумотлари.

Тақдим этиладиган бизнес-режа микрокредит олиш учун буюртманома берилган санадан кўпи билан 60 кун олдин тузилган бўлиши керак.

Кредит берувчи банк ходими кредит ҳужжатларини олгач ва уларнинг тўлиқлигини текширгач буюртманомани махсус дафтарда рўйхатдан ўтказди, дафтарга тартиб рақами қўйилади, ип ўтказиб тикилади, банк муассасасининг раҳбари ва бош бухгалтери имзолари ҳамда думалоқ муҳр билан тасдиқланади.

Дафтарда буюртманома берган миқдорнинг номи, буюртманома берилган сана, сўралаётган микрокредит миқдори, микрокредит олишнинг мақсади, уни таъминлаш тури кўрсатилиши керак.

Буюртманома рўйхатдан ўтказилгандан кейин кредит берувчи банк ходими кейинги кундан кечикмай ҳужжатлар пакетини кўриб чиқиш учун банк муассасасининг кредит кўмитасига беради.

Кредит кўмитаси, шу жумладан жойига борган ҳолда, қарз олувчининг кредит буюртманомасини ва тўловга қодирлигини, шунингдек микрокредит мақсадларининг фаолият характериға мувофиқлигини ўрганади. Кредит пакетини таҳлил қилиш шунингдек қарз олувчининг кредит тарихини ва унинг раҳбари обрўсини баҳолашга асосланади.

Кредит тарихини баҳолаш банк томонидан Марказий банкнинг Кредит ахбороти миллий институтидаги қарз олувчи тўғрисидаги мавжуд маълумотлар асосида амалга оширилади.

Кредит кўмитаси буюртманомани кўриб чиққандан кейин тегишли қарор чиқаради, қарор кредит кўмитаси раҳбари томонидан тасдиқланади. Микрокредит бериш тўғрисидаги ижобий қарор кредит кўмитаси аъзоларининг камида учдан икки қисми томонидан маъқулланиши керак.

Кредит кўмитасининг ижобий қарори асосида қарз олувчи билан кредит шартномаси тузилади. Айтиб ўтиш керакки, кредит тўғрисидаги маълумотлар банкнинг берилган кредитлар тўғрисидаги ўз маълумотлар базасига ва Кредит ахбороти миллий институтига тушади.

Кредит кўмитаси томонидан салбий қарор қабул қилинган тақдирда қарз олувчи бу ҳақда рад этиш сабаблари кўрсатилган ҳолда ёзма равишда хабардор қилинади. Тадбиркорлик субъекти кредит кўмитаси қарори юзасидан судга белгиланган тартибда шикоят билдиришга ҳақлидир.

Микрокредит бериш тўғрисидаги қарор кредит кўмитаси томонидан банкка зарур ҳужжатлар илова қилинган ҳолда кредит буюртманомаси тушган кундан бошлаб 10 иш куни мобайнида қабул қилинади.

Тадбиркорлик субъекти томонидан зарур даражада расмийлаштирилмаган ҳужжатлар тақдим этилганда ёхуд ҳужжатларда ишончсиз ёки нотўғри маълумотлар мавжуд бўлганда банк кўрсатилган муддат мобайнида ҳужжатларни аниқ мулоҳазалар рўйхатини ёзма шаклда баён қилган ҳолда пухта ишлаш учун қайтаришга ҳақлидир.

Микрокредитлар таъминланиш, шунингдек ишонч асосида берилади. Мулк гарови микрокредитни таъминлашнинг асосий шакли бўлиб хизмат қилади. Ҳар қандай мулк, шу жумладан буюмлар ва "Гаров тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига мувофиқ мулк хуқуқлар (талаблар) гаров предмети бўлиши мумкин. Қарз олувчининг ўзи, шунингдек учинчи шахс ҳам гаров қўювчи бўлиши мумкин. Кўчмас мулк гарови тўғрисидаги шартнома "Ергеодезкадастр" давлат кўмитасининг тегишли туман (шаҳар) хўжалик ҳисобидаги кадастр ва кўчмас мулк хизматида рўйхатдан ўтказилган бўлиши керак. "Ергеодезкадастр" давлат кўмитасининг тегишли туман (шаҳар) хўжалик ҳисобидаги кадастр ва кўчмас мулк хизматлари мансабдор шахслари кўчмас мулк гаровидан бўш бўлмаган битишувларнинг рўйхатдан ўтказилганлиги учун қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда жавоб берадилар, гаров тўғрисидаги олдинги шартномаларда тақиқланмаган

кейинги гаровни назарда тутувчи гаров тўғрисидаги шартнома рўйхатдан ўтказиладиган ҳоллар бундан мустасно.

Қарз олувчи ссуда қарздорлиги бўйича ўз мажбуриятларини ўз вақтида бажармаган тақдирда банк маблағларни кафолат берувчининг талаб қилиб олинадиган асосий депозит ҳисоб рақамидан акцептсиз тартибда ундириб олишга ҳақлидир.

Микрокредитлар фақат қониқарли кредит тарихига эга бўлган ва олдин олинган учта кредитни ўз вақтида тўлаган қарз олувчиларга ишонч асосида берилиши мумкин. Кредит ишонч асосида берилганда бўлажак тўловлар бўйича таъминлаш сифатида қарз олувчилар томонидан кредит қийматининг 20 фоизгача миқдордаги суммада мажбурий жамғариладиган депозит жойлаштирилади, унга банк томонидан фоиз тўловлари қўшилади.

Микрокредитлар товар-моддий бойликлар, хизматлар ва ишлар учун тўлов топшириқномаларини нақд пулсиз шаклда тўлаган ҳолда алоҳида ссуда ҳисоб рақами очиш ёки банк кассаси орқали харажат далолатномаси бўйича нақд маблағ бериш йўли билан берилади. Ссуда ҳисобрақами, агар кредит шартномасида бошқача тартиб белгиланмаган бўлса, кредит шартномаси тузилган кундан бошлаб 2 иш куни мобайнида очилади. Банк кредит суммасидан ва фоиз ставкасидан келиб чиқиб асосий қарз ва фоизларнинг бўлажак тўловлари суммасини кредитнинг бутун муддатига тенг тўловларда ҳисоблаб чиқади.

Кредит шартномаси шартлари бажарилишини таъминлаш, олинган микрокредитдан қарз олувчи самарали фойдаланиши, микрокредитдан фойдаланишнинг бутун муддати давомида унинг ўз вақтида ва тўлик қайтарилиши мақсадида банкнинг масъул ходими томонидан мониторинг олиб борилади.

Банкнинг масъул ходими бизнес-режа параметрларига ҳамда гаровнинг ҳолатига мувофиқ микрокредитдан самарали ва мақсадли фойдаланилишини бир ойда камида бир марта текширади. Мониторинг давомида масъул ходим қарз олувчи билан узлуксиз алоқа ўрнатади, жойнинг ўзида унинг

режалари ва ниятларини ўрганади, шунингдек қарз олувчининг фаолиятидаги салбий тенденцияларни илк босқичида аниқлайди. Олиб бориладиган мониторинг натижалари қарз олувчининг махсус шахсий ҳужжатлар тўпламида тизимлаштирилади. Банк олдидаги ўз мажбуриятларини бажармаётган қарз олувчига нисбатан банк кредит шартномаси шартларидан келиб чиққан ҳолда қуйидаги ҳуқуқларга эга бўлади:

Агар қарз олувчи банкнинг тавсияларини келишилган муддатларда бажармаса, унга санкция қўллаш тўғрисидаги огоҳлантириш билан бирга даъво хати юбориш ва асосий сумма ва кредитдан фойдаланганлик учун фоизлар ўз вақтида тўланмаган, шунингдек кредитни кредит шартномасида белгиланган муддатда қайтариш истикболи мавжуд бўлмаган тақдирда кредит бўйича қарздорлик колдишни муддатидан олдин, шу жумладан гаровга қўйилган мол-мулк ва бошқа мол-мулк ҳисобига ундириб олиш.

Ўзбекистон иқтисодиётида мустақиллик йилларида кескин ўзгаришлар рўй берганлигини кўрамиз. Режали иқтисодиёт тизими тугатилиб, эркин бозор муносабатларини шаклланиши иқтисодиётнинг барча соҳаларида бўлгани каби банк тизимини ҳам ислоҳ қилинишига туртки берди. Айтиш мумкинки, бозор иқтисодиётига ўтиш даврида Ўзбекистон банк тизими қайта тикланди. 2010 йилда мамлакатимизда жами 950 мингдан ортиқ янги иш ўрни ташкил этилди. Ушбу иш ўринларининг 600 мингдан зиёди ёки 65 фоизи кичик бизнес соҳаси ва фермер хўжаликларига, 210 мингдан ортиғи касаначилик соҳасига тўғри келади. Шу сабабли, тижорат банкларининг кичик бизнес ва хусусий тадбиркорларни, фермер хўжалиklarини молиялаштиришдаги ўрнида банклар фаолиятини ривожлантириш, янги банк операцияларини жорий этишга кенг йўл очиш зарур. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 10 ноябрдаги 4051-сонли «Микрокредитбанк» акциядорлик тижорат банкининг тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлаш борасидаги фаолиятини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармониға мувофиқ:

- тадбиркорлик фаолиятини бошлаш учун 18 ойгача муддатга бериладиган энг кам иш ҳақининг 200 баробари миқдоридаги имтиёзли микрокредитлар бўйича максимал ставкани йиллик 5 фоиздан 3 фоизга;

- кичик бизнес субъектлари фаолиятини кенгайтириш ва айланма маблағларини тўлдириш учун 24 ойгача муддатга бериладиган энг кам иш ҳақининг 500 баробари миқдоридаги микрокредитлар бўйича – Марказий банк томонидан қайта молиялаштириш ставкасининг 100 фоиздан 50 фоизга;

- кичик бизнес субъектлари учун 3 йилгача муддатга бериладиган энг кам иш ҳақининг 2000 баробари миқдоридаги имтиёзли микролизинг хизматлари бўйича максимал ставкани йиллик 7 фоиздан 5 фоизга туширилди.

Тадбиркорлик субъектларига 2010 йилда кредит ресурслари ажратиш миқдорини 1,4 баробар кўпайтириш, микрокредитлар ҳажмини 1,3 баробар ошириш ва бунинг эвазига ҳудудларда тадбиркорликни ривожлантириш ва қўшимча янги иш ўринлари яратиш вазифаси қўйилган эди.

1-жадвал

ОАТБ Ўзсаноатқурилишбанк, ОАТ Асакабанк ва ОАТБ Микрокредитбанк томонидан томонидан оилавий тадбиркорликни ривожлантириш учун берилган кредитлар динамикаси³ (млрд сўмда)

Банклар	31.12.2009		31.12.2010	
	Микрокредитлар	оилавий тадбиркорлик	Микрокредитлар	оилавий тадбиркорлик
Ўзсаноатурилишбанк	14,9	1,7	20,4	2,3
Асака банк	11,9	0,2	16,4	0,55
Микрокредитбанк	96,4	9,6	121,5	12,2

1-жадвал маълумотларидан кўриш мумкинки, республикамизнинг йирик тижорат банкларидан ҳисобланган ОАТБ Ўзсаноатқурилишбанк, ОАТ Асакабанк ва ОАТБ Микрокредитбанк томонидан томонидан берилган

³ ОАТБ Ўзсаноатқурилишбанк, ОАТ Асакабанк ва ОАТБ Микрокредитбанкларнинг молиявий ҳисобот маълумотлари асосида тузилди.

микрокредитлар ҳажми 2010 йилда 2009 йилга нисбатан ўсиш тенденцияси кузатилган ва Микрокредитбанк мазкур хизмат тури бўйича Ўзсаноатқурилишбанк ва Асакабанкларга нисбатан юқори улушга эга.

Шунингдек, оилавий тадбиркорликни ривожлантириш учун берилган кредитларнинг ҳажми ҳам 2 йил давомида ўсиш тенденциясига эга бўлган. Бу эса кичик бизнес ва тадбиркорлик субъектларини молиялаштиришда банкларнинг кредит ресурслари муҳим манба бўлиб хизмат қилмоқда.

Экспорт қилувчи корхоналарни қўллаб-қувватлаш мақсадида уларга айланма маблағларни тўлдириш учун тижорат банклари томонидан 402 млрд. сўмлик ёки 2009 йилга нисбатан 1,7 баробар кўп имтиёзли кредитлар ажратилди. 2010 йил давомида тижорат банклари томонидан хусусий тадбиркорлар ва кичик бизнес субъектларига барча молиялаш манбалари ҳисобидан ажратилган кредитлар 2009 йилга нисбатан 1,4 баробарга ошиб, 2 трлн. 700 млрд. сўмни ташкил этди. Шундан 485,2 млрд. сўми кичик бизнес субъектларига ажратилган микрокредитлар бўлиб, бу кўрсаткич 2009 йилга нисбатан 1,5 баробарга ўсди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг тегишли Фармон ва Қарорларига мувофиқ 2010 йил давомида тижорат банклари томонидан хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш мақсадларига 261,2 млрд. сўмлик, ёш оилаларни моддий жиҳатдан қўллаб-қувватлашга 242,6 млрд. сўмлик, озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи корхоналарга 519,5 млрд. сўмлик, ноозиқ-овқат истеъмол маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи корхоналарга 486,3 млрд. сўмлик кредитлар ажратилди.

2-жадвал

Ўзбекистон Республикаси тижорат банклари томонидан кичик бизнес субъектларига берилган кредитлар ва микрокредитларнинг динамикаси⁴

Кўрсаткичлар	Йиллар					2010 йилда 2006 йилга нисбатан Ўзгариш
	2006	2007	2008	2009	2010	
Тижорат банклари томонидан кичик бизнес хусусий	547,4	743,7	1250,7	1851,7	2690,2	4,9 марта

⁴ Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ҳисобот маълумотлари асосида тузилди.

тадбиркорлик субъектларига берилган кредитлар млрд.сўм						
шу жумладан: микрокредитлар млрд.сўм	64,9	110	202,5	322,1	485	7,5 марта

Жадвалдан кўринадики, 2010 йилда тижорат банклари томонидан кичик бизнес субъектларига берилган жами кредитлар миқдори 1,4 баробар, микрокредитлар миқдори эса 1,5 баробар ошган.

Қуйидаги келтирилган 3-жадвал маълумотларида Ўзбекистон Республикаси тижорат банклари томонидан тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш мақсадида барча молиялаш манбалари ҳисобидан ажратилган кредитлар динамикасини кўриб ўтамиз.

3–Жадвал

Тижорат банклари томонидан тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш мақсадида барча молиялаш манбалари ҳисобидан ажратилган кредитлар⁵
(2011 йил 1 январ ҳолатига, млн.сўмда)

№	Тижорат банклари номи	Тижорат банкларининг ўз маблағлари ҳисобидан	Хорижий кредит линиялари маблағлари ҳисобидан	Бюджетдан ташқари жамғармалар маблағлари ҳисобидан	ЖАМИ
	ТИФ Миллий банк	240 531	112 420	2 061	355 012
	Саноатқурилишбанк	201 233	6 892	197	208 322
	Агробанк	263 957	13 622	5 768	283 347
	Халқ банки	188 338	179	1 828	190 346
	Асакабанк	277 725	15 939	0	293 664
	Ипотекабанк	191 516	2 372	270	194 158
	Микрокредитбанк	211 487	3 056	54	214 598
	Қишлоқ қурилиш банк	86 382	752	0	87 134
	Бошқа банклар	849 491	13 796	317	863 604
	ЖАМИ	2 510 660	169 029	10 494	2 690 185

⁵ Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика қўмитаси маълумотлари. 2011 йил.

Ўзбекистон Республикаси тижорат банклари томонидан томонидан ажратилган кредитлар динамикасида кўриш мумкинки, микромолиявий хизматлар бозорида ТИФ Миллий банк, Агробанк, Асакабанк ва Микрокредитбанкларнинг улуши юқори. Таъкидлаш жоизки, 2010 йил давомида кичик бизнес субъектларига тижорат банклари томонидан ажратилган кредитлар ҳажми 2009 йилга нисбатан 1,4 баробарга ошиб, 2 трлн. 690 млрд. сўми, Микрокредитлар ҳажми 2009 йилга нисбатан 1,5 баробарга ошиб, 485 млрд. сўми ташкил этди. Кичик бизнеснинг муҳим соҳаси бўлган хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасига эса 261 млрд. сўмлик кредитлар ажратилди.

Бизга маълумки, банк тизими мамлакатнинг иқтисодиётига бевосита таъсир кўрсатади. Давлатнинг монетар ва фискал сиёсати кўп жиҳатдан банклар фаолиятига боғлиқ. Шундай экан, миллий иқтисодиётимизга зарур ҳамда бўш маблағларни жалб этиш, барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш банкларнинг асосий вазифаси ва мақсади бўлиши керак.

Бозор муносабатларининг шаклланиши банк тизимида туб ўзгаришларни ислоҳ қилинишига олиб келди. Банк тизимини ривожланиши республикамызда оммавий ижтимоий-иқтисодий ходисадир. Бу жараён ривожланиши миллий иқтисодиётимизда ўзининг маълум бир ўрни ва аҳамиятига эга. Демак, бу секторнинг ривожланишини кичик бизнес ва хусусий тадбиркорларни, фермер хўжаликларини фаолиятини таҳлил қилиш учун катта амалий аҳамиятга эгадир.

3. Тижорат банклари томонидан тадбиркорлик фаолиятини микрокредитлашни такомиллаштириш масалалари.

Ўзбекистонда пул массасаси ҳажмининг банкдан ташқари муомаласи билан бирга ЯИМдаги депозитлар улуши кўрсаткичлари паст даражада бўлиб қолмоқда. Бу борадаги давлатнинг сайъ-ҳаракатлари самарасиз бўлиб қолмоқда. Кредит уюшмалари сонининг ўсиши ва банк филиаллари ҳамда

чакана хизматлари бозорининг ривожланиши кузатилсада аҳолининг сезиларли қисми ҳамон ўзларининг молиявий операцияларини лицензияга эга бўлган ташкилотлар доирасида амалга оширмаптилар. Кичик бизнес, уй хўжаликлари жамғармаларини лицензияга эга ташкилотларга жалб қилиш бўйича қабул қилинган ва қўлланилаётган чора-тадбирлар билан бир қаторда кредит уюшмаларига нақд пул кўринишида кредитлар беришига рухсат берилди. Буларга қарамасдан, расмий молиявий тизим ривожига халақит берувчи ўларининг активлари ва даромадларини солиқлардан қочиш мақсадида яширувчи савдо жойлари ва кичик корхоналарга мажбурий нақд пул инкассацияси жорий этилиши давом этмоқда. Бу вазиятни тўғрилаш учун вақт талаб этилади лекин бунга қадар микрокорхоналар учун расмий каналлар орқали молиялаштирилиш аҳамияти камайиб кетади. Натижада жисмоний шахслар ва микрокорхоналар ўзларнинг фаолияти доирасида шахсий жамғармаларига ишонч билдиришади. Шу жиҳатдан, бу хусусиятлар активлар ўсишига инвестициялаш фаолиятини ва фойда оқимини чегаралаб қўяди.

Банк тизимига бўлган аҳолининг ишончини орттириш бўйича ижобий режаларнинг мавжудлиги кўзга ташлансада, Ўзбекистонда сақланиб қолган картотекаларни юритиш тартиби аҳолининг солиқлар тўловлари бўйича пасайиш ҳолати соҳасида муаммоларга дуч келмоқда ҳамда жамғармаларни жалб қилиш кредит уюшмалари учун паст даражада ва банклар учун эса жиддий муаммолигича қолмоқда.

Давлат муддатли микрокредитлаш муассасалари кичик корхоналар билан бирга уларнинг турли бирлашмаларига ҳам имтиёзли фоиз ставкаларини таклиф этади. Масалан, консорциумлар кредитларни фоиз ставкаси бозор қийматининг 60 %ини тқлаган ҳолда қайтаради.

Венчур тадбиркорлигини қўллаб қувватлаш мақсадида кичик корхоналар ёпиқ инвестиция фонди ташкил этилган. У фақат биржада рўйхатга олинмаган корхоналарга маблағ беришга ҳақли. Фондлар сармояси давлат облигациялари ёки бошқа ёпиқ фондлар акцияларига

инвестицияланиши мумкин эмас. Бу ҳолда фонд улуши иштирокида таъсис этилган компаниялар акцияларини сотиш фонда олишнинг асосий манбаи бўлади.

Кичик тадбиркорларга алоҳида имтиёзли кредитлар тақдим этилади. Улар ташкил этаётган фирмалар кўшимча молиявий афзалликларга эга бўлади: уларга ажратиладиган сумманинг 50 %гача миқдори ускуналарни харид қилишга сарфланади, 2 йил мобайнида ноишлаб чиқариш чиқимлари учун алоҳида маблағлар берилади. Имтиёзларни беришда вақти – вақти билан фирма фаолияти аудиторлик назоратидан ўтказилади ҳамда қонунлар жиддий бузилганлиги аниқланганда улар бекор қилинади.

Германияда кичик тадбиркорликни қўллаб - қувватлашнинг давлат дастури ишлаб чиқилган ва амалга оширилади. Унга мувофиқ тадбиркорларга фаолиятининг дастлабки 2 йилида %сиз кредит берилади. Кейинги йилларда эса жуда паст ставкада йиллик %лар ундирилади. Шу тариқа, деярли бепул бошланғич сармоя билан таъминланади. Имтиёзли давлат ташкилоти томонидан пухта ишлаб чиқилган бизнес режага асосан берилади. Кейинчалик бу ташкилот кредитдан мақсадли фойдаланаётганлигини жиддий назорат қилади ва барча харажатлар тегишли ҳисобварақлар билан тасдиқланишини талаб этади. Ишлаб чиқариш соҳасида фаолият юритаётган кичик корхоналар арзон нархларда қурилиш учун ижарага участка олади.

Японияда кичик тадбиркорликни қўллаб - қувватлаш учун 180 млрд. иена миқдордаги бюджет маблағлари кенг қўлланилади. Баъзи вазирликлар ва идораларнинг сметаларида бу мақсад учун ҳар йилги махсус модда ҳам мавжуд. Бундан ташқари, кичик корхоналар давлат инвестицияси ва қарзлари дастури доирасида махсус бюджет ҳисоб варақлари бўйича ҳам молияланади. Уларнинг даромад қисми пенсия фондлари, почта суғурта фонди, почта омонат кассалари, шунингдек, давлат томонидан кафолатланган заёмларни чиқаришни ташкил этади. Давлат маблағларини тақсимлаш Япония ҳукумати томонидан ташкил этилган Кичик тадбиркорлик корпорацияси каби тижорат

тузилмалари томонидан асалга оширилади. Кичик корхоналарга давлат имтиёзли кредитларини тақдим этиш корпорация фаолиятининг асосий йўналишларидан биридир. У ҳар йили 20 млрд. иена миқдоригаги ёрдам кўрсат ади. Умуман Японияда кичик корхоналарни микрокредитлаш муаммоси кредит кафолатлари ва кичик корхоналар фаолиятини суғурталаш бўйичаанча мураккаб тизим орқали ҳал қилинади. Бу тизим тижорат асосида ишлайдиган ижтимоий ташкилотлар бўлган 52 та перфектура уюшмасини қамраб олади. Бундай уюшма кичик корхоналардан бериладиган гаров учун кредит суммасининг бир фоизини олиб, аъзоликка кириш бадаллари ҳисобига тқлдириб бориладиган суғурта фондини ташкил этади. Гаров берилгандан кейин уюшма кафолат суммасининг 4/5 гача қисмини суғурталайди. Шу тариқа уюшма қарз олувчи тўловга ноқобил бўлганҳолда қарзнинг деярли бутун қисмини ўз зиммасига олади. Чунончи уюшма зарарни кичик корхонанинг ўз ҳисобига қоплаш ҳуқуқини ҳам сақлаб қолади. Бу тизим туфайли уюшма аъзолари гаров бўлмаган тақдирда ҳам унинг кафолатлари остида кредит олишлари мумкин.

Бундан ташқари юқори даражада ихтисослашган Япония банк тизимида бевосита кичик бизнес корхоналар билан ишлайдиган бир неча турдаги банклар ҳам мавжуд. Уларга биринчи навбатда перфектуранинг асосий шаҳарларда жойлашган маҳаллий банклар киради. Аксарият бундай банклар катта бўлмай асосан кичик бизнес корхоналарга хизмат кўрсат ишга мўлжалланган. Бундай мижозлар билан ишлайдиган банкларнинг бошқа тоифаси анъанавий кўшма кредит компаниялари асосида тузилган “Сого” банклар ҳисобланади. Уларнинг мижозлари ва фойдадорлиги чекланган: мижозлари 300 кишигача, фойдадорлиги эса 800 млн. иендан ошмаслиги зарур. Кичик бизнес тадбиркорликга мўлжалланган кредит муассасаларининг учинчи тоифаси –“Шикхин банклар” ҳисобланиб, бу кичик короналар эгалари аъзо бўлган ширкатлардир. Улар ширкат аъзоси бўлмаган корхоналарни молиялаши ҳам мумкин, лекин бунда сумма микрокредитлаш умумий миқдорининг 20 %дан ошмаслиги лозим.

Бизнинг давлатимизда ҳам худди шу йўлдан бораётганлиги ва барча ҳамдқстлик мамлакатлари учун намуна бўлаётганлиги рад қилиб бўлмайдиган ҳақиқатдир. Шунга қарамай бу сохани такомиллаштириш борасида амалга оширилиши зарур бўлган ишлар етарлича ва бу соҳада изланишларни давом эттириш тақоза этилади.

Иқтисодий тадбиркорлик секторига инвестицияларни жалб қилишнинг мавжуд механизми кичик бизнес корхоналарни микрокредитлашда тижорат банклари манфаатдорлигини рағбатлантириш меъёрий жиҳатдан рағбатлантирилиши, шунингдек ўзаро микрокредитлаш жамиятлари ва хусусий ҳамда кичик тадбиркорликни ривожлантиришга маблағ берадиган бошқа молия институтлари барпо этилиши ва фаолият юритиши учун меъёрий ҳуқуқий асослар ишлаб чиқарилиши керак.

Тижорат банкларининг асосий талаби - кредит муддатида ва фоизлари билан қайтариб берилишини максимум кафолатлашдан иборатдир. Ўз ишини очмоқчи бўлаётган, бироқ гаров мажбуриятлари учун етарли мол-мулк ва маблағи бўлмаган одам бундай кафолат бера олмайди. Кредит иттифоқлари эса қарз олувчини худди ана шу гуруҳни назарда тутди.

Ўзаро микрокредитлаш жамиятлари ёки кредит иттифоқлари – нотижорат молия ташкилотлари бўлиб, улар иштирокчиларнинг шахсий жамғармаларини қўшиб юбориши ҳисобига ўз аъзоларига – мақбул фоиз ставкалари бўйичакредитлар олишда ёрдам беради. Халқаро юридик амалиётда бундай ташкилотлар “хусусий шахслар томонидан ташкил этиладиган, фойда кқрмайдиган кооператив молия корхоналари” деб таърифланади. Корхоналар низомига мувофиқ жамият аъзолари, унда ўз маблағларини сақлаш, қарзга пул олиш, шунингдек бошқа молиявий хизматлардан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўладилар. Ўзаро микрокредитлаш жамиятлари фақат ўз аъзоларига хизмат кўрсатади. Жамият оладиган даромадлардан тижорат фойдасини чиқариб олиш учун эмас, балки жамғарма омонатларидан бир мунча юқори фоиз олиш ва ўз аъзоларига кредитларни анча паст фоиз ставкаларда бериш учун фойдаланилади. Қонун

нуқтаи назаридан қараганда, бунда жамиятларни ташкил этишнинг асосий принциплари қуйдагилардан иборат бўлади:

- ҳар бир кредит жамиятининг фаолияти унинг бирликдаги эгалари бўлганва фаолиятини бошқарадиган аъзоларига қарашли акциялари ҳисобидангина молиялаштирилади;

- жамиятга аъзолик низом билан белгиланади ва касбга мансублиги ёки аниқ чегараланган маъмурий бирлик доирасида яшаши туфайли ўзаро боғланган шахсларнинг муайян гуруҳи билан чеклаб қўйилади;

- жамиятнинг ҳар бир аъзоси пай бадалининг ёки сотиб олинган акцияларнинг миқдоридан қатъий назар, бошқарив соҳасидаги муаммоларни ҳал қилишда битта овоз ҳуқуқига эга бўлади;

- бошқарувнинг бошқа битта аъзоси маъмурий мажбуриятларни бажаради, бошқа аъзоларнинг бошқарувдаги иштироки жамоатчилик асосида амалга оширилади;

- кредитлар ва бошқа имтиёзли хизматлар фақат жамият аъзоларига кўрсат илади.

Кредит иттифоқининг асосий ютуғи шундаки, улар “катта оила” принциpidан фойдаланишади. Иттифоқ аъзолари бир-бирига ишонади, бир-бири учун кафил бўлишга тайёр туришади. Улар иттифоққа аъзо бўлишга моддий жиҳатдан боғлиқдирлар. Ушбу ташкилотларнинг асосий принципларидан бири ишонч бўлганлиги сабабли уларнинг аъзолари кўпбўла олмайди. Аслида улар махсус матлубот кредит кооперативлари бўлиб, уларнинг ихтиёрий найчалари бир-бирларига ёрдам бериш ва қарз ва жамғарма хизматларини кўрсат иш мақсадида бирлашгандир.

Ўтиш давридаги шароитда ўзаро микрокредитлаш жамиятлари аҳоли қўлида турган ва ҳозирга вақтда яширинча айланаётган нақд пул маблағлари муомалага жалб этиш йўли билан кичик бизнес бизнесни ривожлантириш соҳасида катта имкониятларга эга. Иқтисодиёти қтиш даврини бошидан кечираётган мамлакатларда кредит иттифоқлари аҳолининг кам таъминланган қатламларини реал суъратда микрокредитлашга кодир

молия муассасаларидир. Шунинг учун ҳам микрокредитлашнинг ушбу турини мамлакатимизда жорий этиш энг долзарб муаммолардан биридир.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари лойиҳаларини молиялаштиришни кенгайтириш мақсадида халқаро молиявий институтларининг имтиёзли кредит линиялари ҳисобидан 112 млн. АҚШ доллари миқдорига маблағ ўзлаштирилади (2011 йил учун ПҚ-1438-сонли Қарор билан тасдиқланган Дастурда белгиланганига нисбатан 1,5 баробар кўп). Шунингдек, Ўзбекистон банклари Ассоциацияси ҳузурида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида инвестицион лойиҳа ҳужжатларини тайёрлашни молиялаштиришга ихтисослаштирилган Жамғарма ташкил этилиши кўзда тутилмоқда.

Тижорат банкларида ташкил этилган Имтиёзли кредитлаш махсус жамғармаси маблағларининг ҳажмини ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 11 мартдаги ПҚ-1501-сонли Қарори қабул қилиниб, тижорат банкларида ташкил этилган Имтиёзли кредитлаш махсус жамғармаси бўйича берилган имтиёз муддати 2016 йил 1 январга қадар узайтирилди. Бунга асосан жорий йилда Имтиёзли кредитлаш махсус жамғармаси маблағлари ҳисобидан кредитлар 1,3 баробарга кўпайтирилиб, 24 млрд. сўмдан ошириш чоралари кўрилади. Ушбу кредитлар устувор равишда узоқ ва чекка, шунингдек ортиқча меҳнат ресурсларига эга бўлган туман ва шаҳарларда жойлашган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг лойиҳаларини молиялаштиришга йўналтирилади.

Нобанк кредит ташкилотлари тармоғини кенгайтириш ҳам муҳим аҳамиятга эга бўлиб, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 26 ноябрдаги 1438-сонли Қарори асосида нобанк кредит ташкилотлари фаолиятини янада кенгайтирилади, улар кўрсатаётган микромолиявий хизматлар ҳажми янада оширилиб, 307 млрд.сўмни ташкил этиши режалаштирилган.

Хулоса

2011 йилни “Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили” деб эълон қилиниши муносабати билан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг кичик бизнес субъектларини қўллаб-қувватлашга қаратилган Фармон ва Қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг тегишли қарорлари талабларининг ижросини таъминлаш мақсадида:

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни молиявий қўллаб-қувватлаш мақсадларига кредитлар ажратиш ҳажмини 2011 йилда, биринчи навбатда, инвестиция мақсадлари ва бошланғич капитални шакллантириш, микрокредитлашни кенгайтиришга узоқ муддатли кредитлар бериш ҳисобига, 2010 йилга нисбатан 1,4 баробар ошириш чораларини кўриш;

- банкларнинг барча филиалларида тадбиркорларга яқиндан маслаҳатлар бериш бўйича “Тадбиркорлар хонаси” ташкил этиш, филиаллар ва мини-банкларида ташкил этилган “Тадбиркорлар бурчаги” орқали тадбиркорлар учун таклиф этилаётган янги банк хизматлари тўғрисида доимий равишда ахборот бериб бориш;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг маҳаллий хом-ашё негизида экспортбоп рақобатбардош маҳсулотларни ишлаб чиқариш билан боғлиқ лойиҳаларига, шу жумладан озиқ-овқат маҳсулотлари, гўшт ва сутни қайта ишлаш билан боғлиқ лойиҳаларни молиялаштиришга жами 620 млрд. сўмлик кредитлар ажратиш чораларини кўриш;

- оилавий бизнес ва халқ ҳунармандчилигини ривожлантиришга жами 12 млрд. сўмлик микромолиявий хизматлар кўрсатилишини, хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини айниқса қишлоқ жойларида ривожлантиришга, жами 280 млрд. сўмлик кредит маблағлари йўналтирилишини таъминлаш;

- Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва ички бозорни тўлдириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 2009 йил 26 январдаги ПҚ-1047-сонли ва “Маҳаллий ноозиқ-овқат истеъмол товарлари ишлаб чиқариш кенгайтирилишини рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар

тўғрисида” 2009 йил 28 январдаги ПҚ-1050-сонли Қарорлари талабларидан келиб чиққан ҳолда, озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат истеъмол товарлари ишлаб чиқарувчиларга кредитлар ажратишни кенгайтириш;

- Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Шахсий ёрдамчи, деҳқон ва фермер хўжаликларида чорва моллар кўпайтиришни рағбатлантиришни кучайтириш ҳамда чорвачилик маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 2008 йил 21 апрелдаги ПҚ-842-сонли Қарорига мувофиқ чорвачилик соҳасини ривожлантиришга 2011 йил давомида жами 40 млрд. сўм миқдорида кредитлар ажратилишини таъминлаш;

- чорвачилик, паррандачилик, балиқчилик, асаларичилик, иссиқхона хўжаликларини ташкил этиш ва ривожлантиришга доир манзилли дастурларга киритилган лойиҳаларга белгиланган муддатларда кредитлар ажратилишини таъминлаш;

- хорижий кредит линияларидан маблағлар жалб қилишни кенгайтириш орқали 2011 йил давомида кичик бизнесга халқаро молиявий институтларининг жами 112 млн. АҚШ доллари миқдоридаги имтиёзли кредит линиялари жалб этиш юзасидан зарурий чораларни кўриш;

- мини-технология ва ихчам ускуналар сотиб олишга, айниқса «АгроМиниТех Экспо» кўرғазма савдоларида тузилган лойиҳаларга банк филиаллари томонидан белгиланган муддатларда кредит ажратилишини доимий назоратга олиш;

- ҳудудларнинг саноат салоҳиятини ошириш, кичик бизнесни ривожлантириш, озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат истеъмол товарлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш билан боғлиқ Дастурларга киритилган лойиҳаларнинг амалга оширилиши учун зарур кредит ресурсларининг ўз вақтида ажратилишини таъминлаш;

- кичик бизнес субъектларини молиявий қўллаб-қувватлаш соҳасида амалга оширилаётган ишларни оммавий ахборот воситаларида кенг ёритиб бориш, республикамизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни

ривожлантириш борасида яратилган шарт-шароитлар, имкониятлар ҳақида кенг миқёсда тушунтириш ишлари олиб борилади.

2011 йилда Марказий банк томонидан нобанк кредит ташкилотлари тизимини ривожлантириш ва уларнинг барқарорлигини таъминлашга алоҳида эътибор қаратилади. Хусусан:

- нобанк кредит ташкилотлари фаолиятини тартибга солиш ва назорат қилиш юзасидан қонун ҳужжатлари ҳамда Марказий банкнинг тегишли меъёрий ҳужжатларини такомиллаштириш;

- нобанк кредит ташкилотларини рейтинг баҳолаш тизимини жорий этиш;

- микромолиявий хизматлар сифатини ошириш, турларини кенгайтириш ва нобанк кредит ташкилотларида таваккалчиликларни бошқариш усуллари ва кредит портфели мониторинги тизимини такомиллаштириш;

- молиялаштиришнинг барча манбалари, хусусан халқаро молия институтлари, тижорат банклари ва давлат мақсадли жамғармаларининг кредит линияларини жалб этишга қўмаклашиш ҳисобига кредит уюшмалари ва микрокредит ташкилотларининг ресурс базасини муттасил кенгайтириб бориш;

- Марказий банк томонидан нобанк кредит ташкилотлари фаолиятини масофадан туриб назорат қилиш бўйича дастурий таъминотни ишга туширилишини ва нобанк кредит ташкилотларини ягона банк телекоммуникация тармоғига белгиланган тартибда боғланишини таъминлашга доир чора-тадбирлар амалга оширилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикаси Марказий банки тўғрисида»ги Қонуни. – Тошкент: «Ўзбекистон», 2003.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Банклар ва банк фаолияти тўғрисида»ги Қонуни – Тошкент: «Ўзбекистон», 2003. – Б. 30-47.
3. Ўзбекистон Республикаси “Микрокредит ташкилотлари тўғрисида”ги Қонуни Тошкент: «Ўзбекистон», 2006 й.
4. Ўзбекистон Республикаси “Микромолиялаш тўғрисида”ги Қонуни Тошкент: «Ўзбекистон», 2006 й.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили давлат дастури тўғрисида» ги 2011 йил 7 февраль, ПҚ-1474-сонли Қарори.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Банк тизимининг молиявий барқарорлигини янада ошириш ва унинг инвестициявий фаоллигини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2010 йил 6 апрелдаги 1317-сонли Қарори.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2011-2015 йилларда республика молия-банк тизимини янада ислоҳ қилиш, унинг барқарорлигини ошириш ва юқори халқаро рейтинг кўрсаткичларига эришишнинг устувор вазифалари” тўғрисидаги 2010 йил 26 ноябрдаги ПҚ-1438-сонли Қарори.
8. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг 1998 йил 2 декабрдаги 561-сон «Тижорат банкларининг кредитлар бўйича фоизларни ўстирмаслик сиёсати тўғрисида»ги Низоми.
9. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг 1999 йил 11 февралдаги 632-сон «Тижорат банклари ва уларнинг филиаллари томонидан активлар сифатини таснифлаш, ссудалар бўйича юзага келиши мумкин бўлган йўқотишлар ўрнини қоплаш учун ташкил этиладиган захирани шакллантириш ва ундан фойдаланиш» Тартиби.
10. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг 2000 йил 2 мартдаги 905-сон «Тижорат банклари кредит сиёсатига нисбатан қўйиладиган талаблар тўғрисида»ги Низоми.
11. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг 2004 йил 27 ноябрдаги 594-сонли «Тижорат банкларида кредитларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби тўғрисида»ги Низом.
12. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари / – Т.:Ўзбекистон, 2009. - 24 б.
13. Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади. – Тошкент: Ўзбекистон, 2011. – 48 б.
14. Абдуллаева Ш.З. Пул, кредит ва банклар. – Тошкент: « IQTISOD-MOLIYA », 2007. —347 б.
15. Абдуллаева Ш.З. Банк иши. – Тошкент: Молия, 2003. –320 б.

16. Абдуллаева Ш.З. Банк рисклари ва кредитлаш. – Тошкент: Молия, 2002. –187 б.

17. Кадыров А. Коммерческие банки и анализ их хозяйственной деятельности. – Санкт-Петербург: Изд-во СПбУЭФ, 1993. – 152 с.

18. Дж.Кейнс «Общая теория занятости, процента и денег» М.: Прогресс 1978, 34 стр.

19. Пещанская И.В. Организация деятельности коммерческого банка: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 33 б.

20. Синки Дж.Ф. Управление финансами в коммерческих банках: Пер. с англ. – М.: Catalaxu, 1994. – 820 с.

21. Irving Fisher, «Elementary principles of Economics», New-York, 1923, p. 371.

22. Қоралиев Т.М. ва бош. «Пул-кредит орқали мувофиқлаштириш» Т.: ТМИ, 2008. -117 б.

23. Абдусаломова О. Тижорат банклари кредитлаш амалиётини такомиллаштириш муаммолари // Бозор, пул ва кредит. – Тошкент, 2002. – №2. – Б. 24-25.

24. Афанасьева О. Проблемы банковского кредитования реального сектора экономики // Банковское дело. – Москва, 2004. – №4. – С. 34-37.

25. Глинкин В. О реструктуризации проблемных кредитных организаций // Деньги и кредит. – Москва, 2000. – №8. – С. 21-22.

26. Зокиров Э. Банк кредит портфели мониторинги // Бозор, пул ва кредит. – Тошкент, 2001. – №10. – Б. 7-8.

27. Костерина Т., Пессель М. Проблема объективного и субъективного в современных кредитных отношениях // Банковское дело. – Москва, 2001. – №2. – С. 25-32.

28. Ўзбекистон Республикасида пул - кредит соҳасидаги мавжуд вазият ва монетар сиёсатнинг 2011 йилга мўлжалланган асосий йўналишлари./ Банк ахборотномаси. // Банк ахборотномаси. – Тошкент, 2011 йил. № 5– Б. 1-2.

29. Ирисов Б., Юнусов Р. Ўзбекистонда кичик бизнес субъектларини микрокредитлаш истикболлари // Бозор, пул ва кредит. – Тошкент, 2007, №9. – Б.23-26.

30. Назарова Ф., Хусинов И. Қишлоқ меҳнат ресурслари самарадорлигини ошириш // Бозор, пул ва кредит. – Тошкент, 2007, №6. – Б.53-55.

31. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки 2005-2011 йиллардаги ҳисобот маълумотлари.

32. Интернет сайтлари:

www.bankir.ru

www.cbu.uz

www.nbu.com

www.bis.org

www.imf.org

www.euro.com

www.gov.uz

www.uba.uz